

Prof. dr Zorica Mršević¹
Institut društvenih nauka Beograd
Fakultet za evropske pravno-političke studije, Novi Sad

UDK:342.7 (4)
Pregledni naučni rad

PRESUDE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA U STRAZBURU U KORIST TRANSEKSNALNIH OSOBA²

U ovom tekstu su prezentirane pet presuda Evropskog suda za ljudska prava koje se tiču ostvarivanja prava na rodni identitet kao deo prava na privatnost. Njima se nalaže državama da učestvuju u pokrivanju troškova medicinskih tretmana za transseksualne osobe i razviju zadovoljavajući zakonski okvir koji reguliše proces medicinskog tretmana prilagođavanja pola i prateće pravne promene statusa tih lica. Stav tog suda je da država ima dužnost a transseksualne osobe pravo da dobiju odgovarajući medicinski tretman transseksualnosti u vidu prilagođavanja pola, kao i da to mora da bude praćeno adekvatnom službenom promenom njihovog pravnog statusa. Nezadovoljavajuća i neprihvatljiva je pravna situacija da transseksualne osobe koje su putem operacije promenile pol, nastavljaju da žive u nekakvom pravnom međuprostoru, ne pripadajući u potpunosti ni jednom ni drugom polu. Tekst se završava navođenjem pet novih politika u oblasti transseksualnosti od kojih je najvažnija martovska odluka Ustavnog suda Republike Srbije o obaveznoj promeni imena nakon operativnog prilagođavanja pola.

Ključne reči: transseksualnost, prilagođavanje pola, presude Evropskog suda za ljudska prava, promena pravnog statusa, nove politike u oblasti transseksualnosti

UVOD

Transseksualnost je definisana od Svetske zdravstvene organizacije kao: "želja da se živi i bude prihvaćen/a u drugom polu, najčešće praćenom osećajem nelagodnosti ili neprilagođenosti anatomskim odrednicama sopstvenog pola i željom za hirurškom intervencijom i hormonalnim

---

¹ Zmsevic@idn.org.rs

² Ovaj tekst je nastao u okviru projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-6.

tretmanom da bi svoje telo učinili što je više moguće usklađenim sa željenim polom.³ Antropološka istraživanja i istorijski podaci dokazuju da su oduvek postojale osobe koje su odbijale rod u kome su rođeni, muškarci koji su želeli da žive kao žene, žene koje su želele da žive kao muškarci. Transseksualnost je ipak moderna pojava zato što je toj tendenciji da se bude „ono drugo“ omogućena intervencija na telu, koja je ušla u praksu savremenim razvojem endokrinoloških saznanja i hirurških tehnika.⁴

Neke transseksualne osobe biraju da žive i oblače se kao pripadnici željenog pola, ali ne podvrgavajući se nikakvim tretmanima. Drugi pak, uz to uzimaju hormone kako bi stekli neke sekundarne odlike odabranog pola. Prva i druga kategorija obuhvaćena je pojmom „transrodne osobe“⁵. Treći, najmanji broj će se podvrgnuti hirurškim zahvatima kako bi njihova tela bila što približnija telima pripadnika željenog pola, i oni se nazivaju pravim transseksualcima ili transseksualnim osobama u užem smislu. Obim tretmana može da bude stvar ličnog izbora ili da zavisi od drugih faktora, poput zdravstvenog stanja ili finansijskih sredstava. Ima i onih koji se ponovo vraćaju svom biološkom polu, nakon što su neko vreme živeli kao pripadnici suprotnog pola, a ima i onih koji celog života prelaze iz jednog pola u drugi. Postoji i razlikovanje primarne i sekundarne transseksualnosti, pa bi primarna transseksualnost bila pojava odbijanja biološkog pola još od detinjstva, bez kolebanja od najranije mladosti. Kod sekundarne transseksualnosti, uverenje da se pripada drugom polu i zahtev za hormonalnooperativnim zahvatom pojavljuje se posle jednog, često dugog perioda, gde je subjekt živio kao transvestit ili kao homoseksualac. Zahtev transseksualaca je u svakom slučaju jednostavan i jasan: oni žele da se dovede u sklad pol njihove duše i pol njihovog tela, da im se „uspostavi“ njihovo „pravo telo“ drugog pola.⁶

Prilikom razmatranja položaja transseksualnih osoba, treba uzeti u obzir potrebe i prava tih ljudi u svim različitim formama promene, jer u svakoj od njih ne prestaju da imaju sva ljudska prava.

---

³ "<http://drdrantz-sciencesexuality.blogspot.com/2009/06/transsexuals-versus-world-health.html>", June 19, 2009.

⁴ Andrije B., Boeč Ž., Rečnik tela, Beograd, Službeni glasnik, 2010, str 451.

⁵ Transrodna osoba je svaka osoba čiji je rodni identitet i/ili rodno izražavanje drukčije od tradicionalnih, društveno definiranih rodnih uloga i normi. Obično transrodne osobe žele da im se rodno izražavanje podudara s rodnim identitetom, radije nego njihovim polom.

⁶ Andrije B., Boeč, op.cit.

Transseksualne osobe i njihova prava

Transseksualnost se zasniva na uverenju koje pojedinci imaju, da su rođeni i žive u „pogrešnom“ telu. Ljudi se rađaju slepi i nemi, pa se tako rađaju i s psihom jednog pola u telu drugog.⁷ Transseksualci su ljudi koji od ranog detinjstva osećaju da su rođeni u pogrešnom telu, i bez obzira što mnogi od njih u životu mogu biti funkcionalni pripadnici toga „pogrešnog“ pola i kao takvi integrisani u društvo, oni su duboko nesrećni i tako zarobljeni pate. Komparativnopravno iskustvo je da se transseksualnost široko priznaje kao stanje koje se na njihov zahtev leči medicinskim zahvatima prilagođavanja pola u cilju ublažavanja tegoba. U velikoj većini država nacionalne zdravstvene službe priznaju postojanje ovog stanja i obezbeđuju ili dozvoljavaju lečenje, uključujući i ireverzibilne hirurške zahvate.

Glavni izvor individualne, institucionalne i društvene diskriminacije transseksualnosti je pogrešno uverenje da je prilagođenje pola neka vrsta hira, nemoralne obscenosti ili kaprica, moda uvezena „sa strane“, umesto shvatanja da se tu radi o medicinskoj nužnosti i neophodnosti. Transseksualne osobe su zato izložene nerazumevanju, podsmehu, a često i osudi okoline, kao i odbacivanju od strane porodice, prijatelja i profesionalnog ambijenta.⁸ Neki domaći mediji sa svoje strane doprinose širenju nerazumevanja osuđujući takve osobe ili kritikujući državu koja je „to dozvolila“.⁹ Imajući u vidu mnogobrojne i bolne zahvate koje takva operacija podrazumeva, kao i stepen rešenosti i ubeđenja koji su neophodni da bi neko prilagodio svoj fizički izgled i svoju ulogu u društvu sa samopercepcijom svoga roda, ne može se smatrati da ima bilo čega samovoljnog ili hirovitog u odluci koju je donela osoba koja treba da se podvrgne prilagođavanju pola.

Narodna skupština Srbije usvojila je 28. jula 2011. izmene Zakona o zdravstvenoj zaštiti i o zdravstvenom osiguranju¹⁰ kojima je proširen krug osoba koje ispunjavaju uslove da budu osiguranici, čime je po prvi put u Srbiji omogućeno pravo na prilagođavanje (promenu) pola o trošku fonda. Novim Zakonom je predviđeno između ostalog, proširenje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja i na prilagođavanje pola iz medicinskih razloga, jer je toj kategoriji stanovništva, kako je navedeno u obrazloženju,

⁷ Hribar S., U cipelama moga roda, Novi list, Rijeka, 04.02.2012

⁸ Pavlović S, Transeksualni — neravnopravni, nejednaki, zaboravljeni, *Na margini margine – Promena pola u Srbiji*, Labris konferencija.

⁹ Nekog treba da je sramota... Roditelji četvoro mališana obolelih od retke Batenove bolesti ogorčeni. Država plaća promenu pola a zakida na bolesnoj deci. Ne shvatam da će država nekom ko hoće da menja pol to da plati dok nekom ko se bori za život neće. Država nam je udarila šamar. Pres 4 avgust 2011, Rubrika: Vesti dana, Strana: 8, 9, Autor: LJ. R.

¹⁰ Zakon o zdravstvenom osiguranju, *Sl. glasnik RS*, br. 57/2011

potrebna adekvatna zdravstvena zaštita. Nadležni državni organi, pre svega Ministarstvo zdravlja, u svetlu najnovijih istraživanja uzroka transseksualnosti i nesumnjivo dokazanom tezom da je promena pola medicinska neophodnost kao vid lečenja, usvojili su mogućnost da deo troškova tog medicinskog tretmana budu deo obaveznog zdravstvenog osiguranja. Prva operacija prilagođavanja pola izvedena je u Srbiji još davne 1989. godine i obavio ju je prof. dr Sava Perović, začetnik ove grane medicine u Srbiji. Nasuprot pionirskom napredovanju srpske medicine u toj oblasti, pravno priznanje i prihvatanje izmenjnog pola u Srbiji dosta kasni. Prvi slučaj pravne službene promene polnog statusa u našoj zemlji zabeležen je tek 1992. godine u beogradskoj opštini Savski venac.¹¹ Mogućnost promene imena i jedinstvenog matičnog broja nakon obavljenih hirurških promena, kao i drugih statusnih pitanja, kao što su kontinuitet pre i posle operativnog zahvata postojanja braka, roditeljstva, imovinskih prava, ugovornih obaveza, stečenog obrazovanja i radnog staža, i sl, još uvek nije pravno regulisano. Zato je važno da se ovo pitanje pravno uredi na zadovoljavajući način kako transseksualne i transrodne osobe ne bi bile izložene različitim vidovima transfobije, neznanja, i na njima zasnovane diskriminacije.¹²

Presude Evropskog suda za ljudska prava

U praksi Evropskog suda za ljudska prava ima sve više slučajeva koji se tiču ostvarivanja prava na rodni identitet - od onih presuda koje nalažu državama članicama da učestvuju u pokrivanju troškova medicinskih tretmana za transseksualne osobe, preko onih koji regulišu pravo na penziju, heteroseksualni brak nakon tranzicije ili zakonodavni okvir koji bi regulisao čitav proces medicinskog tretmana prilagođavanja pola.

Stav tog suda je da država ima dužnost a transseksualne osobe pravo da dobiju odgovarajući medicinski tretman transseksualnosti u vidu prilagođavanja pola, kao i da to mora da bude praćeno adekvatnom službenom promenom njihovog pravnog statusa. Nije dokazano da postoji bilo kakva verovatnoća da će promena pravnog statusa transseksualaca prouzrokovati konkretne ili suštinske nevolje ili štetu javnom interesu, niti bilo kakav porast kriminaliteta ili teškoće u otkrivanju nezakonitih radnji. Što se tiče ostalih mogućih posledica Sud smatra da se od društva opravdano mora očekivati da toleriše određen eventualni stepen nelagode u suočavanju sa novom situacijom sa ciljem da se pojedincima omogući da vode

---

¹¹Todorović Sonja, Lekari iz SAD i Austrije u Srbiji uče da menjaju pol, Blic, 26. 01. 2012

¹²Zaštitnik građana, LGBT populacija u Srbiji – stanje ljudskih prava i društveni položaj, Beograd, septembar 2011. godine, str. 14-19.

dostojanstven i častan život s polnim identitetom za koji su se, uz velike lične žrtve opredelili.

Ukratko, nezadovoljavajuća je pravna situacija da transseksualne osobe koje su putem operacije prilagodili pol, nastavljaju da žive u nekakvom pravnom međuprostoru, ne pripadajući u potpunosti ni jednom ni drugom polu, i ona kao takva nije održiva. Sud za ljudska prava ocenjuje da države treba da postupaju u skladu sa obavezama iz Evropske konvencije o ljudskim pravima koje se u ovom slučaju podvode pod obavezu da obezbede poštovanje prava na privatni život.¹³ U dvadeset i prvom veku, pravo transseksualaca na lični razvoj i fizičku i moralnu sigurnost, kakvu u punom smislu uživaju ostali članovi društva, ne može se posmatrati kao nešto što je kontroverzno ili što iziskuje da prođe „neko vreme“ da bi pitanja s tim u vezi mogla da se sagledaju u jasnijem svetlu. To su ukratko stavovi izraženi u odlukama Suda u korist transseksualnih osoba: Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva 2002¹⁴, Van Kuk protiv Nemačke 2003¹⁵, Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva 2006¹⁶, L. protiv Litvanije 2007¹⁷ i Šlumpf protiv Švajcarske 2009.¹⁸

Za svih pet navedenih presude je karakteristično da je Sud presudio u korist transseksualnih osoba obavezujući države da omoguće plaćeni medicinski tretman transseksualnosti kao i koninuitet procesa promene pola omogućujući adekvatno rešenje pravnog statusa tih osoba. Ovih pet presuda navode se još i iz razloga njihove „običnosti“ tj. zbog činjenice da se takve životne situacije svakodnevno dešavaju i u Srbiji, pa bi i transseksualne osobe u Srbiji morali da imaju ostvaren isti obim prava koji je priznat ovim presudama.

---

¹³ Mršević Z., (2011), Promena pola iz medicinskih razloga, str 271 – 283. Ed. Stevan Lilić, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*.

¹⁴ Predmet Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva br. 38957/95, Presuda Strazbur 11 juli 2002, objavljeno u *Evropski sud za ljudska prava odabrane presude*. knj 4. Beograd 2009, Savet Evrope, kancelarija u Beogradu 231 – 254. To je presuda u kojoj se javno koristi pun naziv lica koje je podnelo predstavku Sudu.

¹⁵ Podnesak br 35968/97 Presuda 12. 09. 2003. To je takođe presuda u kojoj se koristi puno ime lica koje je podnelo predstavku.

¹⁶ Evropski sud za ljudska prava je maja 2006 doneo presudu u slučaju Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva.

"<http://globalawandpolitics.blogspot.com/2006/05/grant-v-united-kingdom.html>"

¹⁷ Br. predstavke 27527/03. Ceo tekst je dostupan na:

"[http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&por"=tal=hbk m&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&por)

¹⁸ European Court of Human Rights. "Affaire Schlumpf c. Suisse (Requête n° 29002/06)" Odluka je doneta 8. januara 2009.

1. Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog kraljevstva, 2002

Podnositeljka predstavke je državljanka Ujedinjenog kraljevstva, rođena 1937., i transseksualka koja je putem operacije prilagodila pol iz muškog u ženski. Ona je od ranog detinjstva imala običaj da sedi, kreće se i oblači se kao žena zbog čega se podvrgla terapiji averzije u periodu od 1963. do 1964, pokušavajući bezuspešno da se oslobodi potrebe za ženskim identitetom. Posle toga, sredinom šezdesetih, postavljena joj je dijagnoza transseksualnosti. Iako je tada kao muškarac, sklopila brak sa ženom, sa kojom ima četvoro dece, bila je ubedena da „pol kojem mentalno pripada“ ne odgovara njenom fizičkom polu. Od tog trenutka, pa sve do 1984, ona se za odlazak na posao oblačila kao muškarac, dok se u slobodno vreme oblačila kao žena. Januara 1985., podnositeljka predstavke započela je ozbiljno lečenje, odlazeći svaka tri meseca na Klinikum za polni identitet bolnice Čering Kros za tretmane koji su podrazumevali redovne konsultacije sa psihijatrom, a povremeno i sa psihologom. Prepisana joj je hormonska terapija i počela je da pohađa časove ulepšavanja i glasovne vežbe. Od tada je u potpunosti živela kao žena. Oktobra 1986. podvrgla se operaciji prilagođavanja pola. Njeno lečenje i operaciju obezbedila je i finansirala Nacionalna zdravstvena služba. Podnositeljka predstavke razvela se od bivše supruge, ali su deca nastaviu da joj pružaju ljubav i podršku.

Pošto je u pravnom smislu ostala lice muškog pola, Državna agencija je obavestila da državnu penziju ne može da dobije sa navršениh 60 godina što je starosna granica za sticanje tog prava za žene u Ujedinjenom kraljevstvu već da se doprinosi moraju uplaćivati sve do njene 65 godine, što je starosna granica za sticanje tog prava za muškarce. Takođe, podnositeljka predstavke i dalje ima obavezu da plaća skuplje premije za osiguranje vozila koja važe za muškarce. Ona takođe nije mogla da podnese zahtev za izdavanje povlastice za besplatan gradski prevoz gradskim autobusom u Londonu sa navršениh 60 godina, kao što to mogu druge žene, već mora da čeka 65 navršениh godina. Prilikom popunjavanja obrazaca za hipoteku, zahteva za životno osiguranje, privatnu penziju ili osiguranje vozila, morala je da navodi pol koji je imala pri rođenju ili da pokaže svoj izvod iz matične knjige rođenih, zbog kojeg maltretiranja i podsmeha koji izaziva osoba ženskog izleda sa dokumentima koja glase na muškarca, se opredelila da ne iskoristi ove pogodnosti.

Osnovno pitanje koje je Sud u Strazburu rešavao je da li je tužena Država postupila ili nije u skladu sa pozitivnim obavezama da obezbedi poštovanje prava na privatni život podnositeljke predstavke, transseksualne osobe koja je putem operacije prilagodila pol iz muškog u ženski, pogotovo s obzirom na to da njeno prilagođavanje pola nije priznato u pravnom smislu.

Podnositeljka predstavke koja je po rođenju upisana kao muškarac podvrgla se operaciji prilagođavanja pola i u društvu živi kao žena. Uprkos tome, podnositeljka predstavke se u pravne svrhe tretira i dalje kao muškarac. To je uticalo, a i dalje utiče, na život podnositeljke predstavke u situacijama kada je pol u pravnom smislu bitan i kada se pravi razlika između muškaraca i žena, pored ostalog, u oblasti penzija, npr. starosne granice za odlazak u penziju.

Sud je zauzeo stanovište da može da dođe do ozbiljnog ugrožavanja privatnog života onda kada stanje domaćeg prava dolazi u sukob s jednim važnim aspektom ličnog identiteta. Po mišljenju Suda, stres i otuđenje proistekli iz nesklada između položaja u društvu koji zauzima transseksualna osoba koji je putem operacije prilagodila pol i položaja koji joj nameće zakon koji odbija da prizna takav, prilagođeni pol ne može se smatrati malom neprijatnošću nestalom zbog jedne formalnosti. Tu dolazi do sukoba između fizičke/faktičke društvene realnosti i prava, što transseksualne osobe stavlja u pećično neprirodan položaj koji kod može da izazove osećanje ranjivosti, poniženja i strepnje.

Podnositeljka predstavke je prilagođavanje pola izvršila o trošku nacionalne zdravstvene službe koja obezbeđuje prilagođavanje pola operativnim putem kako bi se, kao jedan od osnovih ciljeva, postigla što veća asimilacija s polom kome transseksualna osoba smatra da stvarno pripada. Sud iznenađuje činjenica da uprkos tome, prilagođavanje pola koja je zakonito obezbeđena, nije u potpunosti pravno priznata, jer bi pravno priznanje moralo da se smatra konačnim korakom koji predstavlja kulminaciju dugotrajnog i mukotrpnog procesa transformacije kroz koji je transseksualac prošao.

Sud je presudio jednoglasno da je došlo do povrede člana 8. Konvencije i takođe jednoglasno da je došlo do povrede člana 12. Konvencije. Odlučuje jednoglasno da samo konstatovanje povrede predstavlja dovoljno pravično zadovoljenje za nematerijalnu štetu koju je podnositeljka predstavke pretrpela. Odlučuje jednoglasno da je tužena država dužna da u roku od tri meseca podnositeljki predstavke isplati 39 hiljada evra na ime sudskih i ostalih troškova.

2. Van Kuk protiv Nemačke, 2003

Podnositeljka podneska je nemačka državljanka, rođena je 1948. i živi u Berlinu. Upisana je u matičnu knjigu rođenih kao muškarac sa ličnim imenom Bernard Fridrih. U domaćem dvoinstancijskom sudskom postupku utvrđeno je da poremećaj polnog identiteta nije bio hromozomskog tipa, da je vodila život muškarca i da je čak 1972. godine sklopila/o brak sa ženom u skladu sa svojom muškom ulogom i identitetom, kao i da su supružnici sve

do 1981. godine nastojali da dobiju dete. Momenat preokreta nastupio je kada je tužilji dijagnostikovana neplodnost. Ona, tada muškarac, je zaključila da muškarac koji ne može da ima dece, nije pravi muškarac, i posledično tome, njena sledeća životna odluka je bila da promeni pol. Nikada ranije se nije osećala kao žena, niti da treba da živi kao žena, ali je od decembra 1986. bez konsultovanja sa lekarima, i bez stručne pomoći ili lekarskih uputstava, samoinicijativno počela da uzima ženske hormone. Nesumnjivo je da je saznanje da ne može da postane otac predstavljao jak udarac, usled čega je preduzet čin namerne samomedikacije kojim je želeo da počne da bude žena.

1990. je zatražila da se u njenim dokumentima promeni lično ime u Karola Brenda, što je 20. decembra 1991. usvojeno. Sud je tom prilikom utvrdio da su u njenom slučaju ispunjeni svi uslovi predviđeni u prvom Odeljku Zakona o transseksualnim osobama. Naime, Odeljak 1. do 7. Zakona o Transseksualnim osobama¹⁹ iz 1980. omogućuje uslove, procedure i pravne posledice promene ličnog imena bez da je transseksualna osoba prilagodila pol operativni putem. Po tim odredbama osoba može da zahteva da njeno lično ime bude promenjeno na osnovu njene transseksualne orijentacije, činjenice da se više ne oseća da pripada polu pod kojim je upisana u matične knjige rođenih, da najmanje tri godine živi u skladu sa željenim polom, i da postoji jaka verovatnoća da neće promeniti svoju odluku u budućnosti. Ipak je ostalo zabeleženo da podnositeljka priloga nije tipična transseksualna osoba, ali nemački Zakon priznaje transseksualnost ma koji oblik imala.

Ona je 1992. tužila Berlinskom regionalnom sudu Nemačko zdravstveno osiguranje tražeći nadoknadu troškova za hormonalnu terapiju. Kao stanovnica berlinskog Okruga ona ima pravo na polovinu nadoknade troškova za promenu pola i hormonsku terapiju dok bi drugu polovinu trebalo da nadoknadi privatno zdravstveno osiguranje. Februara 1993. Sud je zatražio mišljenje veštaka koji je potvrdio da je stranka transseksualna osoba tipa muškarac-žena, i da je njena transeksualnost dijagnostikovana kao bolest. U konkretnom slučaju, on preporučuje operaciju sa psihijatrijskog stanovišta kao način lečenja jer bi to popravilo socijalnu situaciju pacijentkinje, ali je naglasio i da operacija nije jedini medicinski verifikovan metod tretiranja transeksualnosti jer postoje i ozbiljne kritike njegovih efekata. Ipak, može se smatrati da transseksualne osobe posle operacije prihvataju sebe i svoja nova tela i da to doprinosi njihovoj stabilnosti. U tom smislu zaključeno je da bi operacija bila deo tretmana mentalnog oboljenja.

---

¹⁹Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen. "<http://www.gesetze-im-internet.de/tsg/BJNR016540980.html>"

Pristupljeno 3 avgusta 2011

3. avgusta 1993. Regionalni sud je odbacio tužiljin zahtev smatrajući da nema pravo na naknadu tih troškova, niti je bio uveren da je njenom slučaju, operativni zahvat neophodan iz isključivo medicinskih razloga.

U novembru 1994. tužilja se podvrgla operaciji prilagođavanja pola, i bila je nesposobna za rad od februara 1994. jer je u dogovoru sa svojim lekarom započela intenzivni hormonalni tretman pošto nije više mogla da podnosi patnje i neizvesnost čekanja na odluku suda. 27. januara 1995. Apelacioni sud je odbio njenu žalbu, pošto su veštaci naveli da je operacija samo poželjan vid lečenja ali ne i jedini. Sud je smatrao da tužilačka strana nije nedvosmisleno dokazala da je lečenje operativnim putem neophodno da bi troškovi operacije bili nadoknađeni. Apelacioni sud je usvojio gledište Regionalnog suda rezonujući da je ostala sumnja u neophodnost operacije. Mišljenje i nalaz veštaka sadržao je naime, dovoljno elemenata koji se tiču činjenica tužiljine tipično muške mladosti, služenja vojnog roka i braka, iz koga je izveden zaključak da je tužilja namerno sama prouzrokovala transseksualnosti, jer je započela samostalno hormonsku terapiju bez konsultacije sa lekarima. Potreba da se odredi da li je bolest namerno prouzrokovana, usled čega se gubi pravo na pokrivenost troškova lečenja iz zdravstvenog osiguranja, važi inače u Nemačkoj za sva osigurana lica.

Odlučujući u ovom slučaju, Sud u Strazburu je imao u vidu slučaj Gudvin. Takođe je imao u vidu i da brojne i bolne intervencije koje čine operativni zahvat prilagođavanja pola, zahtevaju takav nivo rešenosti da se postigne prilagođavanje pola, da ne može da bude uopšte sumnje da bi takva odluka mogla biti kapriciozna, arbitrarna ili da se osoba namah i hirovito odlučila na taj korak. Pojam "transseksualna osoba" se obično primenjuje na one osobe koje iako pripadaju jednom polu, osećaju se kao da pripadaju drugom polu, pa zbog toga nastoje da se što više integrišu u nesumnjivi identitet tog drugog pola, preduzimajući operativni zahvat da bi što više približili svoj fizički izgled svojoj psihološkoj prirodi. Za postojanje transseksualnosti, dovoljan dokaz je već i preduzet hormonalni tretman. Tužilja je sa svoje strane iscrpla manje drastične mere kao što je hormonalna terapija. Ne vidi se ni jedan arbitraran element u tužiljinoj konačnoj odluci da se posle dugotrajnog tretmana, podvrgne operaciji prilagođavanja pola, pošto joj je i njen lekar to preporučio.

Po stavu tog Suda, jedino relevantno pitanje je da li je podnositeljka podneska provela poslednje tri godine živeći u skladu sa tendenciji da prilagodi pol, i na to pitanje nemački sudovi su odgovorili potvrdno. Apelacioni sud je dakle, pogrešno ispitivao tužiljinu mušku prošlost na način da je stavljao akcenat na razne epizode koje je predstavljaju kao „pravog” muškarca a potpuno ignorišući njene višegodišnje napore da ostvari ženski identitet. Na taj način je ignorisana promena njenog identiteta, i napredak njene ličnosti ka identetu drugoga pola. Nemački sud je istakao samo neke

elemente u veštakovom mišljenju u nameri da dokaže da je ona namerno prouzrokovala svoju transseksualnost.

U svojoj presudi, Sud za ljudska prava u Strazburu je naglasio da je sama suština Konvencije poštovanje čovekovog dostojanstva i slobode, pa je data zaštita transseksualnim osobama na lični razvitak i fizičku i moralnu sigurnosti. Suštinski predmet regulisanja čl. 8. je zaštita pojedinca od arbitrarnog mešanja u privatnu sferu od strane javnih vlasti tako da države imaju obavezu da efektivno poštuju privatnost i porodični život. Taj Sud je odlučio da je tužilja nedvosmisleno pretprela štetu kao rezultat nefer sudskog postupka u Nemačkoj i nepoštovanju njenog privatnog života. Prekršeni su članovi 6. st 1, čl. 8 i 14. Dosuđena je nematerijalna šteta od 15 hiljada evra i 2500 evra sudskih troškova.

3. Grant protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 2006

Gospođa Grant je šezdesetogodišnja britanska državljanka koja živi u Sent Olbeniju u Ujedinjenom Kraljevstvu. Ona je postoperativna žena, transseksualna osoba tipa "muškarac u ženu". Izvod iz matične knjige rođenih gospođe Grant ukazuje da se rodila kao muškarac i da je kao muškarac služila vojsku tri godine, od svoje sedamnaeste godine a posle je, takođe kao muškarac, radila u policiji. U svojoj dvadeset četvrtoj godini odustala je od pokušaja da živi kao muškarac i dve godine docnije podvrgla se operaciji pod nazivom genitalna rekonstrukcija.

Od tada se predstavlja kao žena i identifikovana je kao žena u kartici Nacionalnog osiguravajućeg programa i sve vreme je plaćala doprinose propisane za ženske osobe. 1972 postala je samozaposlena osoba i počela je da uplaćuje u privatni penzioni fond. Zatražila je od Državnog penzionog fonda da joj penzija započne 22. decembra 1997. na njen šezdeseti rođendan. 31 oktobra 1997 njen zahtev je odbijen na osnovu toga što je odlučeno da će ona steći pravo na državnu penziju tek kada napuni 65 godina, što su godine koje su zakonom propisane za muškarce. Ona se žalila na tu odluku ali joj je žalba odbijena.

U svetlu odluke Evropskog suda za ljudska prava donete 11 jula 2002, u slučaju Kristine Gudvin protiv Ujedinjenog Kraljevstva i slučaja „I. protiv Ujedinjenog Kraljevstva” 12 jula 2002, gospođa Grant je zatražila je da se njen slučaj ponovo otvori. U oba ta pomenuta slučaja Sud u Strazburu je utvrdio da britanske vlasti nastavljaju sa propuštanjem da preduzmu korake radi efektivnog pravnog priznanja promene pola do koje je došlo kod postoperativnih transseksualnih osoba, što predstavlja kršenje čl. 8 Konvencije o ljudskim pravima. 14 avgusta 2002 pritužilja je od strane britanskih sudskih vlasti bila informisana da joj je doduše dozvoljeno da uloži žalbu Apelacionom sudu ali je takođe tom prilikom, dobila savet da njena

žalba ne bi bila uspešna jer u vreme njenog obraćanja Penzionom fondu nisu postojale pomenute presuda u korist transseksualnih osoba.

Pošto je iscrpla unutrašnje pravne mogućnosti, ona se obratila ESLJP koji je kao prvo našao da se gospođa Grant nalazi u identičnoj situaciji u kojoj je bila i Kristin Gudvin. Kao postoperativna transseksualna osoba tipa "muškarac u ženu", gospođa Grant se smatrala žrtvom kršenja svog prava u pogledu privatnosti na način koji je u suprotnosti sa čl. 8, jer joj nije omogućeno pravno priznavanje njenog promenjenog pola.

ESLJP je uočio da je tačno da su britanske vlasti preduzeli korake da usaglase svoju praksu sa presudom u slučaju Kristin Gudvin, koji su obuhvatili pravljenje nacerta i usvajanje u Parlamentu novog zakona, što je urađeno sa pohvalnom ekspeditivnošću. To ipak, nije ni na koji način sprečilo kršenje prava gospođe Grant. Na osnovu presude ESLJP u slučaju Kristine Gudvin, u slučaju Grant konstatovano je da više nema nikakvog opravdanja za propust da se prizna promenjeni pravni status postoperativnim transseksualnim osobama. Gospođa Grant je upravo takva transseksualna osoba, i ona nije imala u vreme svog traženja penzije mogućnost da dobije pravno priznanje svoga promenjenog pola tako da je njeno traženje zbog toga tada bilo odbijeno. Kršenje njenih prava međutim je postalo rešivo od kada je stupio na snagu Zakon o priznanju roda 2004 (Gender Recognition Act), čime je stekla sredstvo da u domaćim uslovima pribavi pravno priznanje svoga statusa. Posledično, njena žalba zbog uskraćivanja penzije onako kako je priznato biološkim ženama, je opravdana. Njena prava su prekršena usled pravnog nepriznavanja faktičke situacije njenog operacijom stečenog pola pošto je doneta presuda u slučaju Kristin Gudvin, dakle od momenta kada su vlasti odbile da prihvate njenu ponovljenu žalbu, tačnije od 5. septembra 2002.

Evropski sud za ljudska prava je na osnovu toga konstatovao da postoji kršenje prava gospođe Grant na poštovanje njene privatnosti na osnovu člana 8.

4. L. protiv Litvanije, 2007

Litvanski državljanin gospodin L. rođen je 1978. i živi u Klaipėdi (Litvanija). Po rođenju bio je registrovan kao devojčica i dobio je ime koje jasno označava ženski pol. Ipak, od detinjstva on se osećao mnogo više kao dečak nego kao devojčica. Od 1998. on ima stalnu vezu sa ženom. 18. maja 1997. obratio se mikrohirurgu radi hirurške promene pola koji mu je međutim savetovao da se prvo obrati psihologu. Zbog toga je novembra 1997. otišao u Psihijatrijsku bolnicu u Viljnusu, gde je dobio dijagnozu transseksualca. Takođe je jedan lekar 16. decembra 1997. u Univerzitetskoj

Santariškes bolnici u Viljnusu postavio istu dijagnozu transseksualnosti i uputio ga je da se obrati psihologu.

U podnositeljevom medicinskom dosijeu postoji takođe preporuka da počne sa hormonalnom terapijom izdata 28. januara 1998. sa perspektivom da vremenom preduzme genitalnu rekonstrukciju hirurškim putem. U skladu sa tim, podnositelj predstavke je dva meseca uzimao hormonalnu terapiju. Njegov lekar 1999. ipak odbija da nastavi prepisivanje hormonalne terapije imajući u vidu da je u toj zemlji bilo nemoguće obaviti promenu pravnog statusa posle hirurške prilagođavanja pola, pa je hteo takvom svojom odlukom da zaštiti pacijenta od suočavanja sa pravnom nesigurnošću. Podnosilac predstavke je posle toga nastavio o svom trošku sa hormonalnom terapijom. 1999. tražio je od Univerziteta u Viljnusu da mu izda dokumenta sa muškim imenom što je bilo prihvaćeno sa razumevanjem. Ipak, njegov zahtev iste te godine da mu se sva službena dokumenta promene i da u njih bude uneto njegovo muško ime, bio je odbijen.

Od 3. do 9. maja 2000. podnosilac predstavke je bio podvrgnut delimičnoj genitalnoj rekonstrukciji. Naime, hirurški su mu uklonjene grudi u svetlu očekivanih promena Građanskog zakonika. 1. jula 2003. usvojen je taj novi Zakonik čiji je čl. p2.27. 2 predviđao da „neudato/neoženjeno odraslo lice ima pravo na genitalnu rekonstrukciju (*pakeisti lyti*) medicinskim sredstvima, ako je to medicinski moguće”. Drugi stav te odredbe predviđa da će „uslovi i postupci za genitalnu rekonstrukciju biti utvrđeni zakonski”. Podnositelj predstavke se tada složio sa lekarima da sledeći hirurški zahvat bude preduzet kada se usvoje ti zakoni koji treba da propišu „uslove i procedure” ali takvi zakoni nisu bili usvojeni.

2000. godine uz podršku i pomoć jednog člana litvanskog Parlamenta, podnosilac predstavke je izabrao novo ime i prezime za svoj izvod iz matične knjige rođenih i pasoš sa slovenskim poreklom da bi izbegao litvansko koje gramatički nosi vidljivu oznaku polne pripadnosti. Ipak, njegov lični broj na izvodu iz matične knjige rođenih, na pasošu, kao i na diplomi Univerziteta u Viljnusu ostao je nepromenjen i počinje četvorkom što predstavlja identifikacioni broj za osobu ženskog pola.

Od tada se podnosilac predstavke suočava sa velikim brojem svakodnevnih neprijatnosti i teškoća, jer izgleda kao muškarac do se u službenim dokumentima jasno identifikuje kao žena. Na primer, nemoguće mu je da se zaposli, plati socijalno osiguranje, ima zdravstvenu knjižicu, obrati se vlastima u raznim povodima, dobije bankarski kredit, ili izade iz zemlje tj. uopšte pređe državnu granicu, bez da se njegov ženski polni idenitet otkrije i nađe u faktičkoj suprotnosti sa njegovim muškim izgledom. Posledica te situacije je da je podnositelj predstavke doživeo društveni

ostrakizam i da živi u izolaciji. Takvo stanje ostavilo ga je kontinuirano u permanentom stanju depresije i samoubilačkih sklonosti.

Evropski sud za ljudska prava u Strazburu septembra 2007. doneo je presudu u slučaju L. protiv Litvanije u kome Sud konstatuje da litvansko pravo, iako omogućava fizičko prilagođavanje pola, ne omogućava i promenu građanskog statusa što predstavlja pravnu prazninu usled koje je proces rodne transformacije prekida ostajući nezavršen. Potpuna hirurška genitalna rekonstrukcija treba da bude praćena adekvatnim zakonskim odredbama o promeni pravnog identita i statusa, a pošto to u Litvaniji nije bio slučaj, Sud je presudio da je time prekršen čl 8. (pravo na poštovanje privatnog života) Evropske konvencije o ljudskim pravima. Tom presudom Sud je potvrdio ranije uspostavljen princip da transeksualne osobe imaju prava na kompletan proces prilagođavanja pola kao i odgovarajuću promenu dokumenata koja bi odražavala to prilagođavanje pola. Sud je takođe uzeo u obzir mentalni stres i brojne praktične prepreke i probleme koje je podnositelj predstavlke iskusio jer nije mogao da kompletira proces prilagođavanja pola. U presudi je naglašena i potreba da se bolje razumeju problem trans osoba i njihovih iskustava sa pravnim sistemom i birokratskim preprekama s kojima se suočavaju da bi takvih bilo manje i da bi se vremenom potpuno eliminisale.

5. Šlumpf protiv Švajcarske, 2009

Po švajcarskim propisima, urogenitalna rekonstrukcija, ili operativno prilagođavanje pola je intervencija koju plaća državno socijalno osiguranje, ali od momenta traženja te operacije do njenog izvršenja, treba da protekne minimum dve godine. Suština tog propisa je da se omogući dovoljno dug period za preispitivanje sopstvene odluke. Poznato je naime, da se mnoge trans osobe zapravo nikada ne odluče na operaciju i doživotno ostanu sasvim zadovoljne da uzimaju redovnu hormonalnu terapiju i promene odeću i opšti izgled u skladu sa svojim nebiološkim ali željenim rodnim identitetom. Pa pošto je operacija nepovratna intervencija, da bi je finansirala država, u Švajcarskoj je odlučeno zakonom da taj period za premišljanje i donošenje sudbonosne odluke bude dve godine.

Nadin Šlumpf je rođen 1937. godine kao muškarac po imenu Maks Šlumpf i celog života je imao problem identiteta, tj. neprihvatanja svog muškog pola. Imao je i niz psihijatrijskih tretmana, a u četrdesetoj je imao i ozbiljnu suicidalnu krizu. Ipak, odigrao je do kraja svoju ulogu oca i muža. Kada su deca odrasla i osamostalila se, a supruga umrla, gospodin Šlumpf je odlučio da ga više ništa ne sprečava da ostvari dugogodišnji san svoga života i da postane žena. Kako je već imao više od 70 godina, nije čekao zakonski predviđene dve godine, već je sam platio operaciju prilagođenja pola. Kada se nakon operacije obratila švajcarskom socijalnom osiguranju za nadokadu

troškova, oni su je/ga odbili zbog toga što nije proteklo dve godine koje su po zakonu predviđene, a zbog toga je izgubila/o i na švajcarskim sudovima.

Nadin Šlumpf se onda obratila Sudu za ljudska prava u Strazburu koji je presudio u njenu korist, iako je švajcarski zakon jasan u pogledu obaveznosti čekanja u trajanju od dve godine. Sud je naime, smatrao da je suština tog propisa da se omogući nesumnjivo formiranje odluke trans osobe da želi da se izvrši operacija. Kako je (raniji) gospodin a sada gospođa Šlumpf time što je sam platio operaciju jasno demonstrirao svoju nedvosmisleno formiranu volju da operacijom prilagodi svoj pol i postane žena, nikakav dodatni rok onda nije potreban da bi se ta volja još jasnije formirala, učvršćivala ili demonstrirala. Dakako, Sud je imao u vidu činjenicu da je sadašnja gospođa Nadin Šlumpf u godinama kada je svakome preostalo vreme očekivanog života zapravo kratko, da je iza nje bilo više decenija dovoljnih za donošenje odluke i da rok koji ima smisla kada su u pitanju recimo osobe od dvadesetak godina, gubi svaki smisao kada je u pitanju osoba od preko 70 godina starosti. Ipak, presuda se ne bazira na starosti gospođe Šlumpf već isključivo na činjenici jasno demonstrirane volje da se prilagodi pol dokazanoj preduzimanjem i plaćanjem operacije.

To čini ovu odluku onim što se naziva test odlukom, primenljivom na sve slične slučajeve kada se za naknadu troškova operacije od strane socijalnog osiguranja zahtevaju dodatni uslovi, protek vremena i sl. Švajcarska će morati da plati operaciju i Nadin Šlumpf i da isto uradi u svim drugim sličnim situacijama kada trans osoba ne želeći da čeka protek zakonskog roka od 2 godine sama plati urogenitalnu operaciju i time demonstrira svoju volju da prilagodi pol.

Umesto zaključka: pet novih politika u oblasti transseksualnosti

Postojanje pojmova suženica, ženskać i ženski petko u srpskom jeziku i tradiciji govore o tome da je pojava odbijanja svog biološkog pola poznata u srpskom narodu i oni se koriste od strane društvene zajednice sa ciljem marginalizacije i stigmatizacije takvih osoba zbog njihove identitetske neuklopljenosti.²⁰ Sa početka dvadesetog veka potiču i pedagoška uputstva po kojima odrastanjem i vaspitavanjem dečaka „sa ženskim osobinama“ treba neminovno da rukovodi otac, stariji i razboritiji muški ukućani, dok će eventualna opasnost od razvijanja homoseksualnih potreba izbeći strogom kontrolom i suzbijanjem, uz davanje objašnjenja o neprirodnosti takvih nagona.²¹ Ipak je isti autor konstatovao da se „simptomi uranizma (kako se

²⁰ Miljković M., „Muškarci sa ženskim osobinama“ o problemu maskuliniteta na početku dvadesetog veka u Srbiji, *Genero*, vol. 15/2011, Beograd, 2011. str 144-145

²¹ Op.cit. 156

tada nazivala pojava odbijanja svoga biološkog pola) ne mogu izmeniti u svojoj osnovi ali se može olakšati socijalizacija pojedinca. Zbog faktora biološke neminovnosti neophodno je pokazati više razumevanja za „muškarce sa ženskim osobinama“.²²

Nedavne presude Suda za ljudska prava deo su trenda promene odnosa društva prema telu i neminovnosti telesnog na početku XXI²³ pa Epštajn koristi i termine „oproštaj od tela“ ukazujući na moguću perspektivu „posttelesne“, postbiološke civilizacije.²⁴ Jasno je da promene i razvitak shvatanja o obimu i karakteru zaštite ljudskih prava transseksualnih osoba spadaju u najdinamičnije oblasti ljudskih prava, pa je neophodno sagledati i te nove politike koje su se nedavno formirale a koje se oslanjaju primarno na ustavne odredbe o dostojanstvu ličnosti i zabrani diskriminacije, presude Evropskog suda za ljudska prava koje su pomenute u ovom tekstu, ali i na autentično iskustvo transseksualnih osoba.

1. Ustavni sud Republike Srbije je na 6. sednici Drugog Velikog veća, u predmetu UŽ-3238/2011 doneo odluku kojom je usvojio ustavnu žalbu podnosioca X i utvrdio da je Opštinska uprava Y, donošenjem zaključka o stvarnoj nenadležnosti, propustila da odluči o zahtevu podnosioca ustavne žalbe za promenu podataka o polu i time povredila njegovo pravo na dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti zajemčeno članom 23. Ustava, kao i pravo na poštovanje privatnog života zajemčeno članom 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.²⁵ Ustavni sud je u konkretnom slučaju utvrdio da se podnosilac ustavne žalbe, koji je u matične knjige po rođenju upisan kao žena, podvrgao operaciji prilagođavanja pola, te da danas u društvu živi kao muškarac, ali se u pravnom smislu i dalje tretira kao žena, te da nesumnjivo postojeći nesklad između faktičkog i pravnog stanja stvari utiče na život podnosioca ustavne žalbe, naročito na njegovo ljudsko dostojanstvo i slobodan razvoj ličnosti, ali i na situacije kada je u pravnom smislu pol bitan, odnosno kada se u pogledu ostvarivanja nekih prava, pravi razlika između muškarca i žene.²⁶

---

²² Op. cit. 153

²³ Epštajn, Mihail Naumovič, *Filozofija tela*, Geopetika, Beograd, 2009. koji na str. 15 navodi još i da „Nikada do sada nije bila toliko jaka medicinsko-sportska komponenta civilizacije. Nikada ranije nauka nije prodirala toliko duboko u tajne građe tela.“

²⁴ op. cit. str. 21

²⁵ Sud je utvrdio da su organi iz člana 6. st. 2. i 4. Zakona o matičnim knjigama stvarno nadležni da odlučuju o zahtevu za zapis promene podataka o polu, pa je naložio Opštinskoj upravi Y, da u roku od 30 dana od dana dostavljanja ove Odluke, odluči o zahtevu podnosioca ustavne žalbe za promenu podataka o polu u matičnoj knjizi rođenih.

²⁶ "<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/156-101563/usvojena-ustavna-zalba-zbog-propustanja-drzavnog-organa-da-odluci-o-zahtevu-podnosioca-ustavne-zalbe-za-promenu-podataka-o-polu>"

2. Dinamika razvitka društvenog položaja transseksualnih osoba praćena je i jezičkim promjenama, pa i sukobima različitih shvatanja. Kako jezik itekako može da diskriminiše potrebno je pratiti i usvajati i promene te vrste, posebno one na kojima insistiraju same transseksualne osobe. Tako se npr javlja ali i odbacuje pojam transeksualnost sa jednim „s“. U medicinskom diskursu koristi se izraz “transseksualnost” (sa dva “s”), nasuprot LGBT pokretu koji koristi izraz “transeksualnost” (sa jednim “s”) smatrajući da je transeksualnost pitanje ljudskih prava, a ne medicine.²⁷ Kako je izostavljanje jedno „s“ zapravo gramatički neispravno, jer se radi o složenoj reči od dve, od kojih se prva završava slovom „s“ a druga počinje istim slovom „s“ smatramo da je uz svo uvažavanje stavova aktivistkinja i aktivista, ipak pravilno koristiti oba „s“ u pojmu transseksualnost. Istovremeno ne vidi se kako se izostavljanjem jednog „s“ postiže veći stepen ljudskih prava transseksualnih osoba tim pre što ni aktivistički klaster nije jedinstven po tom pitanju. Kako su presude Evropskog suda za ljudska prava dosledne u upotrebi oba „s“ u svim presudama koje su donete u korist transseksualnih osoba, smatramo da je u pojmu transseksualnost i izvedenim pojmovima pravilnija upotreba oba „s“.

3. Treba takođe skrenuti pažnju da aktivistički pokret za prava transseksualnih osoba vrlo deciderano odbija upotrebu termina „promena pola“ i insistiraju na terminu „prilagođavanje pola“ jer smatraju da se operativnim putem menjaju samo genitalije i usklađuju se sa samopercepcijom svoga roda koja ostaje ista. U medijima, i u oskudnoj literaturi koja postoji na našem jeziku koriste se oba termina ravnopravno jer još uvek ne postoji opšti konsenzus o tome. Inače, na engleskom se koristi termin genitalna rekonstrukcija, (*genital reconstruction*), a na francuskom *reassignation hormono-chirurgicale du sexe* (RHCS) što ne rešava našu dilemu, ali svakako ukazuje da se „promena pola“ ni na tim jezicima ne smatra adekvatnim terminom.

4. Korak dalje načinjen je u januaru 2012 u Srbiji kada je pokrenuta inicijativa od strane aktivistkinja i aktivista LGBT pokreta da se koristi termin "lečenje Harry Bendžaminovog sindroma".²⁸ Iako do usvajanja termina „HB sindrom“ predstoji još dosta diskusija, jasno je da je već sada široko usvojeni termin „prilagođavanje pola“ mnogo senzitivniji od medijski preovlađujuće prisutnog termina „promena pola“ pa je već u stalnoj upotrebi u LGBT literaturi kako u Srbiji tako i u regionu.

---

²⁷ Savić Marija, (2011), Transrodnost – nepoznato T unutar LGBT, u Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava, 78

²⁸

"http://www.peticije24.com/signatures/ukidanje_skaradnog_cirkusantskog_termina_promena_pola/"

5. Evropski parlament je 28. oktobra 2011. godine usvojio rezoluciju kojom poziva Svetsku zdravstvenu organizaciju da prestane da klasifikuje transrodne osobe kao mentalno bolesne osobe. „Poremećaj rodnog identiteta” je trenutno klasifikovan kao „mentalni poremećaj u ponašanju” prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti koju izdaje Svetska zdravstvena organizacija. Tekst usvojene rezolucije poziva Evropsku Komisiju i Svetsku zdravstvenu organizaciju da povuku poremećaj rodnog identiteta s liste mentalnih poremećaja i da osiguraju nepatološku reklasifikaciju u pregovorima o 11. verziji Međunarodne klasifikacije bolesti.²⁹ Emina Bozkurt, poslanica Evropskog parlamenta i članica LGBT grupe unutar Evropskog parlamenta, autorka amandmana za ukidanje poremećaja rodnog identiteta, objašnjava: „Transrodni identiteti još se uvek smatraju mentalnim poremećajem u Svetskoj zdravstvenoj organizaciji. To se mora hitno promeniti i sigurna sam da će sledeća verzija MKB imati nepatološku reklasifikaciju da bi transrodne osobe koje žele da žive u telu koje odgovara njihovom identitetu imale pravo na medicinsko lečenje”.³⁰ Potpredsednik LGBT grupe unutar Evropskog parlamenta Raul Romeva Rueda, takođe, poslanik Evropskog parlamenta, dao je svoje mišljenje: „Ako gledamo na transrodne osobe kao na mentalno bolesne osobe, to znači da te osobe nisu slobodne da odlučuju šta je najbolje za njih i često su ponižavane od strane medicinskog osoblja, njihovih poslodavaca i porodica. Ova rezolucija šalje jasnu poruku Evropskoj komisiji i Svetskoj zdravstvenoj organizaciji da patologija rodnog identiteta mora da bude ukinuta kao što je ukinuta za homoseksualnost 1990”. Evropska komisija učestvuje u pregovorima za sledeću verziju Međunarodne klasifikacije bolesti. Poslanici Evropskog parlamenta očekuju od Komisije da uvaži mišljenje Parlamenta, dato u rezoluciji, koju su podržale sve političke stranke u Parlamentu.³¹

---

²⁹ Međunarodna klasifikacija bolesti (MKB) služi kao svetski priznati popis fizičkih i mentalnih oboljenja. MKB je do 1990. godine klasifikovala homoseksualnost kao mentalni poremećaj. Popis oboljenja se trenutno razmatra i revidira i sledeća verzija MKB-a trebalo bi da bude gotova 2015. nakon dugih konsultacija.

³⁰ "<http://www.labris.org.rs/egzistencija/transrodne-osobe-nisu-mentalno-obojele.html>"

³¹ TransGender Europe (2011): European Parliament asks WHO to depathologize transgender identities

JUDGEMENTS OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN FAVOR OF TRANSEXUALS

In the article are presented five decisions of the European Court of Human Rights/Strasbourg, which dealt with gender identity as a part of recognized right to privacy: Goodwin v. United Kingdom, Van Kueck v. Germany, Grant v. United Kingdom, L. v. Lithuania, and Schlumpf v. Switzerland. The decisions of the ECHR oblige the state parties to share the costs of medical treatment of transsexuals and to develop good enough legal frameworks which regulate medical treatment and following changes in official status of the transsexuals. The standpoint of the Court is that the states have duty and transsexuals right to receive adequate medical treatment and official changes of their legal identity and status. Dissatisfactory and unacceptable is the legal situation of the transsexuals who passed the genital reconstruction operation without possibility to change their personal documents and other elements of legal status and thus to live in social vacuum, not belonging to any sex. The author also analyzed the transsexuality as always existing phenomena, known in Serbia too, although perceived as the very modern one. There also is the strong plea for protection of human rights of transsexual persons who certainly are not perverts, immoral or unstable personalities and who should be protected against discrimination and violence. There are also examples of different terminology in use, where the author stresses that the language also might be discriminative what should be avoided. The article is concluded by presentation of the five new politics in domain of transsexuality among which the most important is the March decision of the Constitutional Court of Republic of Serbia on obligatory change of personal names after the genital reconstruction operation.

Key words: *transsexuals, genital reconstruction operation, judgments of the European Court of Human Rights, changes in legal status, new politics in domain of transsexuality*

Literatura

Andrije Bernar, Boeč Žil, Rečnik tela, Beograd, Službeni glasnik, 2010.

LJ. R., *Država plaća promenu pola a zakida na bolesnoj deci*, Press 4 avgust 2011, Rubrika: Vesti dana, Strana: 8, 9.

"http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/170712/Dr%C5%BEava+pla%C4%87a+promenu+pola+a+zakida+na+bolesnoj+deci.html"

Hribar S., U cipelama moga roda, *Novi list*, Rijeka, 04.02.2012

"<http://novine.novolist.hr/default.asp?WCI=Rubrike&WCU=285C2863285A2863285A28582859285A28632893289D2894289C28632863285D2861285E285B2860285F28632863286328592863F>"

European Court of Human Rights. "Affaire Schlumpf c. Suisse (Requête n° 29002/06)" 8.januar 2009. Dostupno 2.maja 2009 sa:

"<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=schlumpf%20%7C%2029002/06&sessionid=21301430&skin=hudoc-pr-en>".

European Court of Human Rights, Grant v. United Kingdom

"<http://globalawandpolitics.blogspot.com/2006/05/grant-v-united-kingdom.html>"

European Court of Human Rights, L. v. Lithuania,

"<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649>

European Court of Human Rights, Van Kueck v. Germany

"[http://archive.equal-us.eu/132/1/ECHR%2C_van_Kuck_v._Germany%2C_no._35968:97_\[2003\].pdf](http://archive.equal-us.eu/132/1/ECHR%2C_van_Kuck_v._Germany%2C_no._35968:97_[2003].pdf)"

Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen. "<http://www.gesetze-im-internet.de/tsg/BJNR016540980.html>" Pristupljeno 3 avgusta 2011

Miljković Milan, „Muškarci sa ženskim osobinama“ o problemu maskuliniteta na početku dvadesetog veka u Srbiji, *Genero*, vol. 15/2011, Beograd, 2011.

Mršević Zorica, (2011), Promena pola iz medicinskih razloga, str 271 – 283. Ed. Stevan Lilić, u: *Perspektive implementacije evropskih standarda u pravni sistem Srbije*.

Odluka Ustavnog suda Republike Srbije, 8. mart 2012.

"<http://www.ustavni.sud.rs/page/view/156-101563/usvojena-ustavna-zalba-zbog-propustanja-drzavnog-organa-da-odluci-o-zahtevu-podnosioca-ustavne-zalbe-za-promenu-podataka-o-polu>"

Pavlović S., Transeksualni – neravnopravni, nejednaki, zaboravljeni, *Na margini margine – Promena pola u Srbiji*, Labris konferencija.

Predmet Kristin Gudvin protiv Ujedinjenog Kraljevstva br 38957/95, Presuda Strazbur 11 juli 2002, objavljeno u *Evropski sud za ljudska prava odabrane presude. knj 4*. Beograd 2009, Savet Evrope, kancelarija u Beogradu 231 - 254

"[http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&por"tal=hbk&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=823071&por)

Savić M., (2011), Transrodnost – nepoznato T unutar LGBT, u *Čitanka lezbejskih i gej ljudskih prava*, (prir. Gavrić Saša), Sarajevski otvoreni centar, "<http://www.soc.ba>", Fondacija Heinrich Böll, ured u BiH, "<http://www.boell.ba>", Sarajevo.

TransGender Europe (2011): *European Parliament asks WHO to depathologize*

transgender identities (http://tgeu.org/EUP_Res_28Sept2011)

"<http://drdrantz-sciencesexuality.blogspot.com/2009/06/transsexuals-versus-world-health.html>", June 19, 2009.

"<http://drdrantz-sciencesexuality.blogspot.com/2009/06/transsexuals-versus-world-health.html>"

Todorović S., Lekari iz SAD i Austrije u Srbiji uče da menjaju pol, *Blic*, 26. 01. 2012

"<http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/303559/Lekari-iz-SAD-i-Austrije-u-Srbiji-uce-da-menjaju-pol>"

Zakon o zdravstvenom osiguranju, *Sl. glasnik RS*, br. 57/2011.

Zaštitnik građana, *LGBT populacija u Srbiji – stanje ljudskih prava i društveni položaj*, Beograd, septembar 2011. godine.

"<http://www.ombudsman.rs/>" str. 14-19.